

Marknadens gränser

Det finns en aktiv diskussion om vem som mest effektivt kan sköta offentligt finansierade tjänster som skola, vård och omsorg – den offentliga sektorn i egen regi eller privata företag. En vidare diskussion är frågan om vilka varor och tjänster som ska säljas på marknaden och vilka som inte bör vara marknadsutsatta. Ett exempel på tjänster som inte är tänkta att säljas på någon marknad är röster i allmänna val (rösthemligheten ska garantera att sådana försäljningar inte förekommer eller är effektiva). Vilka begränsningar som ska finnas vad gäller vad som ska finnas på marknaden behandlas i två böcker: *Why Some Things Should Not Be for Sale* (Satz 2010) och *The Moral Limits of Markets* (Sandel 2012). Ingen av författarna är nationalekonom: Debra Satz är professor i etik och i filosofi vid Stanford och Michael Sandel är professor i statsvetenskap vid Harvard. De båda böckerna, som har samma undertitel, kompletterar varandra men temat är detsamma: Vad ska inte säljas på en marknad eller alternativt strikt regleras?

Satz utgår från ekonomisk teori och de problem som kan finnas med marknader, som externa effekter, informationsproblem, ojämn inkomstfördelning och preferenser som påverkas av t ex utbildning. Hon tar sedan fram fyra kriterier för att något inte ska säljas på en marknad: 1) att något är skadligt för individen, 2) att något är skadligt för samhället, 3) asymmetrisk information (en part är mycket bättre informerad än den andre) och 4) att någon av parterna i transaktionen har en mycket svagare

ställning än den andra parten. Hon tillämpar sedan dessa kriterier på några olika marknader: surrogatmödraskap, prostitution, barnarbete, frivillig livsegenskap och försäljning av mänskliga njurar. Gemensamt för flera av de exempel hon behandlar är kvinnornas svaga ställning och därmed följande krav på förbud av marknaden eller stark begränsning eller reglering av marknaden. Satz nämner som exempel att majoriteten som säljer en njure i Indien är gifta kvinnor och att merparten ångrar sig efteråt. De har varit tvingade av sin familj att sälja.

Sandel startar med en genomgång av olika exempel på vad som finns på marknader nu jämfört med tidigare och pekar på att det har skett en utvidgning av vad som handlas på marknaden. Han ser två argument för att inte tillåta marknader på olika områden: 1) ojämlighet mellan parterna på marknaden och 2) att detta att låta något säljas på en marknad kan korrumpiera aktiviteten (ge den en förändrad och sämre status). Sandel har delvis samma exempel som Satz, t ex marknaden för mänskliga njurar, men delvis andra. Jag ska ta upp några som inte finns i Satz bok. Ett kapitel behandlar olika exempel att betala för att komma fram i en kö (*jumping the queue*). Vid flygplatser kan man komma före i säkerhetskontrollen (*fast lane*) genom att köpa en dyrare biljett och, på en del flygplatser, genom att betala för att komma i den snabbare kön. Till detta förfarande har Sandel inte några allvarliga invändningar. Tveksammare är han till de fall då någon betalar en annan person för att denne ska stå i kö så att den första personen ska kunna komma in på ett evenemang eller där det uppstår en andrahandsmarknad för biljetter till ett arrangemang som är gratis.

Incitamentsfrågor inom bl a hälso- politiken och miljöpolitiken behandlas i

BOKANMÄLAN

Debra Satz: *Why Some Things Should Not Be for Sale: The Moral Limits of Markets*, Oxford University Press, 2010, 252 sidor, ISBN 978-0-19-989261-7.

Michael Sandel: *What Money Can't Buy: The Moral Limits of Markets*, Allan Lane, 2012, 244 sidor, ISBN 978-1-846-14471-4.

ett påföljande kapitel med olika drastiska exempel. Sandel behandlar också hur införandet av ersättning kan påverka. Ett exempel är en undersökning som visade att när ersättning för att lämna blod introducerades så slutade en del att ge. De hade lämnat blod av en moralisk övertygelse, men när det blev en marknad slutade de ge trots att de nu fick ersättning. Ett intressant exempel på ett nytt område är livförsäkringar. Det förekommer att någon, t ex en arbetsgivare, betalar för livförsäkringar för andra än för dem själva (i regel för anställda) och får ersättningen (som alltså inte tillfaller anhöriga till den som är försäkrad). I USA har det också etablerats en marknad för livförsäkringar där personer köper upp livförsäkringar (och spekulerar att de som tagit försäkringar dör tidigt).

Ett avslutande kapitel behandlar kommersialiseringen av idrotten: etablerandet av en marknad för autografer, namngivande av idrottsarenor efter företag och inrättande av speciella loger på idrottsplatserna (*skyboxes*). Allt har enligt Sandel gjort att besök på ett

idrottsevenemang har ändrat karaktär. Etablerandet av marknader har, menar han, korrumperat arenaidrotten. I samma kapitel behandlas också exempel på likartad kommersialisering av kommunal och delstatlig verksamhet.

Båda böckerna är välskrivna och lättillgängliga. De kompletterar varandra och pekar på vikten av att diskutera vad som är lämpligt att tillåta att sälja på en marknad och vad som bör hanteras på andra sätt. De båda författarna är inte motståndare till att vi har marknadsekonomier men menar att de behöver begränsas. De viktigaste motiven för detta skiljer sig dock åt mellan de båda författarna. Man kan och har diskuterat de olika exempel som de redovisar. Det har bl a Samuel Bowles och Herman Gintis gjort i *Boston Review*. Böckerna innehåller väsentlig läsning också för nationalekonomer.

Eskil Wadensjö

Professor,
Institutet för social forskning (SOFI),
Stockholms universitet